

NIBIO

NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Revidert skjøtselsplan for slåttemark på Fosshammer i Stjørdal kommune, Trøndelag fylke

NIBIO RAPPORT | VOL. 4 | NR. 7 | 2018

Bolette Bele

Divisjon for matproduksjon og samfunn/Kulturlandskap og biomangfold

TITTEL/TITLE

Revidert Skjøtselsplan for slåttemark på Fosshammer i Stjørdal kommune, Trøndelag fylke

FORFATTER(E)/AUTHOR(S)

Bolette Bele

DATO/DATE:	RAPPORT NR./ REPORT NO.:	TILGJENGELIGHET/AVAILABILITY:	PROSJEKTNR./PROJECT NO.:	SAKSNR./ARCHIVE NO.:
29.01.2018	4/7/2018	Åpen	10846	17/02331
ISBN:		ISSN:	ANTALL SIDER/ NO. OF PAGES:	ANTALL VEDLEGG/ NO. OF APPENDICES:
978-82-17-02031-8		2464-1162	25	1

OPPDRAUGSGIVER/EMPLOYER:

Stjørdal kommune/Fylkesmannen i Trøndelag

KONTAKTPERSON/CONTACT PERSON:

Ingeborg Forbregd, Gry Tveten Aune

STIKKORD/KEYWORDS:

Slåttemark, skjøtselsplan, handlingsplan for slåttemark

FAGOMRÅDE/FIELD OF WORK:

Kulturlandskap og biologisk mangfold

SAMMENDRAG/SUMMARY:

Denne rapporten inneholder ei revidert skjøtselsplan for slåttemarka på Fosshammer i Stjørdal kommune, Trøndelag. Skjøtselsplana er utarbeidet i samsvar med Handlingsplan for slåttemark på oppdrag fra Stjørdal kommune og Fylkesmannen i Trøndelag.

LAND/COUNTRY:

Norge

FYLKE/COUNTY:

Trøndelag fylke

KOMMUNE/MUNICIPALITY:

Stjørdal

STED/LOKALITET:

Fosshammer

GODKJENT /APPROVED

Knut Anders Hovstad

NAVN/NAME

PROSJEKTLEDER /PROJECT LEADER

Bolette Bele

NAVN/NAME

NIBIO

NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Forord

Denne rapporten inneholder ei revidert skjøtselsplan for slåttemarka på Fosshammer i Stjørdal kommune, Trøndelag fylke. Skjøtselsplanen er utarbeidet i samsvar med Handlingsplan for slåttemark på oppdrag fra Stjørdal kommune og Fylkesmannen i Trøndelag.

Innledningen i rapporten er hentet ut fra malen til handlingsplanen for slåttemark (DN rapport 2009) og er ikke skrevet av undertegnede. Den beskriver slåttemarker og skjøtselstiltak mer generelt.

Takk til Astrid og Gudmund Østerås for ei interessant befarings på Fosshammer og for møter som har gitt verdifull informasjon om den tidligere bruken av slåttemarka. Også takk til Sindre Østerås og Ole Tommy Østerås som har bidratt i diskusjonene om hvordan skjøtselen i tida framover kan løses på best mulig måte.

Takk også til Ingeborg Forbregd, Stjørdal kommune og Gry Tveten Aune, Fylkesmannen i Trøndelag som har deltatt på møter og diskusjoner under arbeidet.

Kvithamar, 10.01.18

Bolette Bele

Innhold

1	Innledning.....	5
1.1	Slåttemarksutforminger Midt-Norge.....	5
1.2	Generelle råd ved skjøtsel og restaurering av verdifulle slåttemarker	6
2	Spesiell del: Skjøtselsplan for Fosshammer	8
3	Kilder.....	15
	Ortofoto/kart.....	16
	Bilder	19
	Artsliste.....	24

1 Innledning

Slåttemarker er arealer som blir regelmessig slått. Semi-naturlig slåttemark, eller såkalt natureng, er slåttemarker som er formet gjennom rydding og lang tids tradisjonell slått. De er ofte overflatelyddet, men ikke oppdyrket og tilsådd i seinere tid, og ikke eller meget lite gjødslet. De blir slått seint i sesongen. Slåttemarkene blir eller ble gjerne høstbeitet og kanskje også vårbeitet. Hvordan slåttemarkene har vært skjøttet varierer noe fra sted til sted og hvor man er i landet. Slåttemark er urte- og grasdominert og oftest meget artsrik. Den kan være åpen eller tresatt.

Tresatte slåttemarker med styvingstrær som blir høstet ved lauving er i dag meget sjeldne. Slike såkalte lauvenger ble gjerne beitet om våren, slått en gang seint om sommeren og høstbeitet. I tillegg ble greinene på trærne høstet til lauvfôr med et tidsintervall på 5-8 år. I gammel tid spilte også myr en viktig rolle som slåttearealer (slåttemyr). De fleste jordvannsmyrene i Norge har tidligere vært slått, men myrslåtten opphørte i stor grad alt for lenge siden og forekom bare noen få steder fram til slutten av 1950-årene. Gjengroingen av slåttemyr går imidlertid gjerne langsomt så flere myrer bærer i dag likevel fortsatt preg av denne høstingen. Det er registrert få lauvenger og slåttemyrer som fortsatt er i hevd.

De ulike slåttemarkene tilhører våre mest artsrike naturtyper med meget stor betydning også for andre organismer enn karplanter. Rundt 70 prosent av våre dagsommerfugler er for eksempel knyttet til åpen engvegetasjon (særlig urterik slåttemark) og en rekke vadefugler bruker strandenger (slått eller beita) som hekkeområder og rasteplasser ved trekk. I tillegg har slåttemarker stor betydning for mange truede beitemarksoppper. Slåttemarker kan ikke erstattes av beitemarker fordi de inneholder vegetasjonstyper og flere arter som ikke opprettholdes av beite. I sammenligning med beitemarker har de høyest arts mangfold per m² og også de største bestandene av flere truede engarter. Gjennom historien har de vært, og vil også i framtiden være, viktige "levende genbanker". I tillegg er de bærekraftige økosystemer som har vært et nøkkelement i norsk landbruk i tusener av år. I løpet av 1900-tallet har de imidlertid blitt blant våre mest truede naturtyper.

1.1 Slåttemarksutforminger Midt-Norge

Den store variasjonen i vår slåttemarksvegetasjon i Norge er foreløpig bare delvis kartlagt. I det følgende har vi likevel forsøkt å peke på noen utforminger av slåttemarksvegetasjon som kan sees som karakteriske for Midt-Norge og dermed gir denne regionen et særskilt forvaltningsansvar. Vi gir også eksempler på noen verdifulle lokaliteter.

I Midt-Norge finnes utforminger av dunhavreeng på kysten med arter som blåstarr, vill-lin, ormetunge og marianøkleblom. Artsrike slåttemarker med bl.a. marinøkkel og rødflangre er registrert på Allmenningsværet i Roan, Sør-Trøndelag. Eksempel på artsrik dunhavreeng er registrert også i Oppdal kommune på Åmotsdalen gård og på Halsen. Også Kleivgardene-Sliper-Detli i Oppdal har meget artsrik slåttemark med kalk- og varmekrevende arter. I Lierne i Nord-Trøndelag på Kvelia finnes boreale slåttemarker (flekkgriøreng) med lang kontinuitet, som fortsatt er i god hevd. Og på Storlia i Leksvik kommune finnes hevdede enger av ulike typer som frisk fattigeng, frisk til tørr middels baserik eng og vekselfuktig, baserik eng, med vill-lin, nattfiol, storblåfjær, bakkesøte, vårmarihand, bergskrinneblom, vårskrinneblom og stortveblad. Velhevdde skogstorkenebb-ballblomslåttemarker finnes i Sølandet naturreservat, i Røros kommune, Sør-Trøndelag.

1.2 Generelle råd ved skjøtsel og restaurering av verdifulle slåttemark

Skjøtsel

Beste måten å skjøtte ei gammel artsrik eng på, er å følge opp den tradisjonelle driftsforma, uten gjødsel og med sein slått. Det tradisjonelle slåttetidspunktet har variert noe fra sted til sted avhengig av klima og høyde over havet. Derfor er det viktig å finne ut hva som har vært vanlig på den aktuelle lokaliteten eller i nærområdet fra gammelt av. Slått før 10. juli var imidlertid meget sjeldent!

En bør benytte lett redskap (ljå, tohjuls slåmaskin eller lettere traktor der det er mulig). Graset må bakketørkes/ev. hesjes før det fjernes. Bakketørkinga viktig for at frøa til engartene både skal få modne ferdig og bli liggende igjen på enga når høyet samles sammen og kjøres vekk.

Enkelte steder har engene i tillegg vært beitet, enten vår eller høst eller begge deler. Bare beiting kan imidlertid ikke erstatte slått, men er det eneste mulighet for skjøtsel i en periode, er storfebeiting det mest skånsomme. De velger ikke ut "godbitene" slik sauene gjør. Beitepresset må i tilfelle ikke være for stort, og en må vente seg noe manuell etterrydding. Der en har tidligblomstrende arter som til eksempel søstermariehånd er det særlig viktig at en unngår vårbeite.

Restaurering

Når det gjelder restaurering av enger som er i gjengroing og utvidelse av eksisterende slåtteareal er det viktig å ikke sette i gang med mer omfattende restaurering enn det en greier å følge opp med skjøtsel i ettertid.

Dersom det er mange delfelt som skal restaureres, kan det være lurt å ta det trinnvis over flere sesonger. Slik blir det mer overkommelig, og en får en følelse med hvor omfattende de ulike tiltaka er, og hva en kan forvente å få gjennomført per sesong.

Hogst/grovrydding bør helst gjennomføres på frossen og gjerne bar mark, dette for å unngå skader på undervegetasjonen og er samtidig lettvinnt for å få så lav stubbe som mulig. Rydding i snø kan være noe mer tungvint, mindre busker og oppslag kan også ryddes på sommeren når det er tørt og mye av biomassen er samlet i bladene.

I slåtteenger som *ikke* har vært tresatt er det ikke noe poeng å sette igjen noe særlig med trær. Gamle styvingstre må imidlertid spares. Et og annet lauvtre med fin og vid krone kan og få stå. All gran/furu og fremmede treslag (eksempelvis platanlønn) bør fjernes.

Etter hogst er det spesielt viktig at alt ryddeavfall, kvist, stubber og lignende blir samla sammen og brent på egne steder, og aller helst frakta ut av området. Dette for å unngå unødig oppgjødsling. Ryddeavfall som ligger spredd utover vil elles fort føre til ny dominans av uønska rask- og storvoksen konkurransesterk vegetasjon. Oppflising og spredning av flis i området er av samme grunn ikke å anbefale.

Gjenstående biomasse vil ta opp noe av næringen som frigjøres fra de døde røttene til trær og busker som har blitt ryddet vekk. Dette gir en gjødselseffekt som lett forårsaker oppvekst av uønska nitrogenkrevende arter (som for eksempel bringebær, brennesle). Gradvis gjenåpning er derfor viktig. Gjødslingseffekten sammen med økt lysinnstråling fører gjerne også til en del etterrenning. Det er mest effektivt å slå lauvrenningene i juli, når det er minst energi samla i rotsystemet. Dette faller normalt sammen med slåttetidspunktet. Det kan likevel være nødvendig å rydde lauvrenninger flere ganger utover i første sesongen, og i tillegg året etter.

Osp og or sprer seg ved rotskudd, og rydding kan i mange tilfelle føre til utstrakt renning. Disse kan det derfor lønne seg å ringbarke (sokke). Det bør da skjæres et fem cm bredt band rundt treet nedenfor

nederste greina. Det er viktig at snittet er så dypt at all barken forsvinner, slik at transporten av næringsstoff helt sikkert er brutt. Det er lettest å ringbarke om våren. Etter tre somrer må de døde trea fjernes.

Stubber må kappes helt ned til bakken, enten i forbindelse med hogsten eller ved etterrydding på barmark. Større stubber vil gå raskere i forråtning om en skiller barken fra veden med et spett eller lignende, og så stapper jord i mellom. Med unntak av osp og or kan en også unngå renninger på denne måten. Dette kan til eksempel være aktuelt i kanter som hindrer lysinnstråling til slåttemarka.

Problemarter som bringebær- og rosekratt, brennesle, mjøduert eller liknende går normalt ut ved slått, men kan være avhengig av slått flere ganger per sesong i begynnelsen med ljå eller krattrydder. Evt. felt med einstape (bregne) bør slås ned med kjepp (ikke skjæres ned). På denne måten fortsetter bregna med å transportere næring fra røttene, og utarmer så rotsystemet sitt. Den bør så fjernes på høsten.

For mer utfyllende om skjøtsel, restaurering og hevd, se:

Skjøtselsboka for kulturlandskap og gamle norske kulturmarker som finnes på Miljødirektoratets hjemmeside: <http://www.dirnat.no/content/1916/>

2 Spesiell del: Skjøtselsplan for Fosshammer

SØKBARE EGENSKAPER (for Naturbase)							
Navn på lokaliteten Fosshammer			Kommune Stjørdal		Områdenr.		
ID i Naturbase BN00013543		Registrert i felt av: Bolette Bele, juli 2017			Dato: 19.07.2017		
Eventuelle tidligere registreringer (år og navn) og andre kilder (skriftlige og muntlige) Rønning & Bratli 2004 Feltkurs m/Bolette Bele, NIBIO 2007 Wanvik 2012 (notater og kartskisser fra møte med Astrid og Gudmund Østerås) Hansen 2012. Skjøtselsplan for Fosshammer					Skjøtselsavtale: Inngått år: Utløper år:		
Hovednaturtype: D01, slåttemark, 100 % andel andel			% andel		Utforminger: D0104 / G4 frisk fattig-eng (85%) D0113 / G13, frisk, næringsrik natureng (15%)		
Tilleggsnaturtyper: Ingen							
Verdi (A, B, C): A		Annen dokumentasjon (bilder, belagte arter m.m.) Bilder fra 2016/2017 og oppdatert artsliste er vedlagt. Noen av Hansen sine bilder fra 2012 er også tatt med, for å sammenligne tilstanden mellom 2012 og 2017.					
Påvirkningsfaktorer (kodeliste i håndbok 13, vedlegg 11)							
Stedkvalitet		Tilstand/Hevd		Bruk (nå):		Vegetasjonstyper:	
< 20 m		God	x	Slått	x	Torvtekt	Etter Fremstad: G4a, frisk fattigeng, vanlig utforming (85%) G13, frisk næringsrik natureng (15%)
20 – 50 m		Svak		Beite		Brenning	
50-100 m		Ingen		Pløying		Park/hagestell	
> 100 m		Gjengrodd		Gjødsling			
		Dårlig		Lauving			

OMRÅDEBESKRIVELSE (For Naturbase og som grunnlag for skjøtelsesplanen)

INNLEDNING

Denne reviderte skjøtelsesplanen er utarbeidet av Bolette Bele (NIBIO) i 2017 på oppdrag av Stjørdal kommune og Fylkesmannen i Trøndelag. Den tar utgangspunkt i den første skjøtelsesplanen skrevet av Ulrike Hansen i 2012, men mesteparten av teksten er omskrevet. Avgrensingen for Naturbase er utvidet og revidert per 2017, siden et tidligere gjengrodd areal nå er rydda og slått der er tatt opp igjen.

BELIGGENHET OG NATURGRUNNLAG:

Slåtteenga ligger ca. 1,5 km nordvest for Moen i Forradalen, Stjørdal kommune. Den ligger i ei forholdsvis bratt li, som er vendt mot sør-sørøst. Arealet grenser til en bekk i øst, til gjengrodde, tidligere åpne areal i sørvest og ellers mot blandingsskog som omkranser lokaliteten. Gårdsveien går gjennom lokaliteten fram mot det gamle tunet på Fosshammer. Deler av bygningsmassen er i dag i dårlig stand. Sørvest for gårdsbruket ligger en gjengrodd skogsveg. Nordøst i lokaliteten går en traktorvei av fra gårdsveien og inn i skogen. Flere små bekkedrag går gjennom slåtteenga. Ei strømlinje og ei telefon-linje går over slåtteenga i sør. Det står ei smie langs veien til tunet og et staur-hus på oversida av veien i den østlige delen av området. Mesteparten av lokaliteten ligger på en berggrunn som består av konglomerat og sedimentær breksjø, men lengst mot øst består berggrunnen av leirskifer, sandstein og kalkstein (grågrønn fyllitt og gråvakke). Løsmassene består av forvittringsmateriale, mens de nederste arealene består av hav-, fjord- og strandavsetninger.

NATURTYPER, UTFORMINGER OG VEGETASJONSTYPER:

Det er ikke gjort endringer i klassifiseringen av naturtypene eller andelene av dem ved revideringa i 2017. I forhold til DN Håndbok 13, kan hele lokaliteten klassifiseres som naturtypen slåttemark (kode D01). Etter Fremstad (1997) er mesteparten av arealet vegetasjonstypen frisk fattigeng (G4a, ca. 85 % andel), eller T32-C-4, som er slåtteutformingen av Intermediær eng med klart hevdpreg (jfr. NiN 2.1). Vegetasjonen i kantsoner, langs bekkedragene og i fuktige og mer næringsrike partier kan klassifiseres som næringsrik natureng (G13, ca. 15 % andel), eller som T32-C-6, Intermediær eng med svakt preg av gjødsling.

ARTSMANGFOLD:

Slåtteenga er artsrik med innslag av mange karakteristiske kulturmarksarter som er knyttet til slike arealer med lang brukshistorie. Disse artene er avhengige av at den tradisjonelle bruken fortsetter også i åra framover. Det er lagt til noen nye artsregistreringer i 2017 (se vedlagte artsliste).

Som eksempel på typiske arter i slåttemarka kan nevnes legeveronika, tveskjeggveronika, smalkjempe, enghumleblom, hvitmaure, harerug, blåknapp, småengkall, blåklokke, prestekrage, fjellfrøstjerne, gulflatbelg, gjerdevikke, fuglevikke, markjordbær, karve, engsoleie, vill-lin, kattefot, stortveblad, flekkmarihånd og skogmarihånd. Vanlige grasarter er rødsvingel, gulaks, engkvein og sølvbunke, og langs veikanten vokser det hjertegras. I rikere og fuktigere parti mot øst vokser mer krevende planter som breiull, fjellfrøstjerne og dvergjamne.

Langs skogkanten vokser liljekonvall og mjørdurt, og lengst mot nordvest er det innslag av en del blåbær og røsslyng. I nordøst av slåtteenga, er det dessuten sterk dominans av marikåpe (antatt glattmarikåpe, jfr. Hansen 2012). I bekkefarene og i kantene er det mer næringskrevende og høyvokste arter som dominerer, slik som bringebær, geitrams, mjørdurt, skogsvinerot, hundekjeks og hvitbladtistel. Arealet er omkransa av skog, med gran, bjørk, selje, hegg og gråor.

TILSTAND OG PÅVIRKNING:

Fosshammer har vært bebodd og drevet siden 1600-tallet. Ifølge bygdeboka var Fosshammer en gammel husmannsplass som i 1666 ble oppført som ei nydyrking og kalla Fossberg. Ved folketellinga i 1865 var det 1 hest, 1 ku, 5 sauer og 3 geiter på gården og det ble sådd 2 tønner havre og satt 3 tønner poteter. I 1875 var det 6 naut og 5 sauer og det ble sådd 2,5 tønne havre og satt 1,5 tønne med poteter. Fram til ca. 1940-1950 ble det også drevet med noe utmarksslått ovenfor gården. Et sommerfjøs stod øverst i nordøstlige delen av slåttemarka (se avmerkinga på kart), og stien til sommerfjøset kan fremdeles sees i skogen. Den gang det var geiter på Fosshammeren ble disse sendt til Avelsgårdsvollen, hvor det ble koka ost (i løpet av sommersesongen ble det en brunost og en hvitost av melka fra de to geitene).

Gudmund Østerås er oppvokst på Fosshammer, og overtok gården etter sin bestefar, Olaf O. Fosshammer (født i 1892). Tunet var bebodd til tidlig på 1980-tallet, men bruken av slåttemarkene har fortsatt på tradisjonelt vis også etterpå. Så lenge Gudmund Østerås kan huske var drifta basert på 2-5 kyr og 10-15 vinterfora sauer, men etterhvert gikk man over til bare sau.

Hver vår har utmarksgjerdet blitt satt i stand (omtrent 4 dagers jobb) for å unngå at andre dyr kom innpå og for å holde sauene inne på slåttemarka under beiteperiodene. Vanligvis ble arealet beita i omtrent ei uke om våren, fra ca. 1. Juni. Vårbeite var vanlig på alle slike arealer i Forradalen, og på Fosshammer ble det slept ut 55 vinterfora sau med lam så snart snøen hadde gått. Enkelte år kunne det også ligge igjen noe snø når sauene ble slept ut. Hvis våren var spesielt tidlig, kunne sauene slippes direkte i utmarka uten at arealene på Fosshammer ble beita først. Meråker Bruk har dessuten i lang tid regulert beitebruken i bygda, og tillot ikke beiting i utmarka før etter 9. Juni. Det ble slutt på å sleppe sauer på slåttemarka på Fosshammer i 2016.

Slåtteenga ble tidligere litt gjødslet med sauemøkk som ble kjørt ut med trillebår og spredd med gaffel. Den ble spredd over hele området, men ett og ett areal ble prioritert per år. På denne måten ble alt arealet gjødslet i løpet av 5 år. De siste 50 årene har sauemøkk blitt spredd med snøfreser med utgangspunkt fra veien. Gjødsel ble da lagt opp i ranker, og mest i de flateste partiene (nedenfor veien mellom de to bekkene). Etter at brukerne flyttet fra tunet tidlig på 1980-tallet har det ikke spredd møkk på arealet, og kunstgjødsel har aldri blitt brukt.

Tidligere hadde man både potetåker og kornåker (bygg eller havre) på Fosshammer. Det var også anlagt en kål-åker på det nederste engarealet ved bekkene. Åkerlappene ble lagt på forskjellige steder, og ble flytta omkring i det arealet som nå utgjør slåttemarka. Det var vanlig å dyrke poteter på det

samme åker-areale i 2-3 år, før man dyrka korn i samme åkeren i ett til to år etterpå. Potetsorten som ble brukt var *Parnassia*, krøtterpotet. Etter korndyrkinga ble åkerne sådd i med høyoppsoop fra låven eller handelsfrø (med timotei og kløver). I 1976 var det for eksempel potet i hele brattlandet på oversida av veien (se avgrensing på kart). Det ble også pløyd ved tunet omkring 1980.

Slåttonna ble gjennomført etter en fast rekkefølge hvert år. Graset rundt husene ble slått først, omkring 13 - 22 juli. Høyet ble tørka på bakken og kjørt i hus. Området omkring husa ble slått med hest og slåmaskin, og delvis også med ljå. Når dette arbeidet var unnagjort var det slåttonna på den atlagte åkeren som stod for tur. Åkeren ble vanligvis slått i perioden 22. juli-15. august. Det ble brukt hest og slåmaskin under slåttonna, før det ble kjøpt ei tohjuls slåmaskin i 1972. Etter at åkeren var slått, var det engarealet på oversida av veien som stod for tur. Etterpå ble det slått langs bekkedraget nedenfor veien. Mye av graset ble hesjet, og hesjene ble satt opp med 4 strenger. Alle strengene ble satt på først, med ca. 40 cm bakkehøyde på den nederste, og deretter ca. 30 cm avstand mellom strengene.

Per i dag (2017) slås enga en gang årlig omkring 20. juli, og det anvendes tohjuls slåmaskin til arbeidet. Etter bakketørring blir høyet raket sammen og kjørt bort ved hjelp av en liten traktor. De siste åra er det tatt i bruk nytt slåttestyr som er spesielt tilpassa de bratte bakkene og som gjør arbeidet både mer effektivt og sikrere.

Jamfør skjøtelsesplanen fra 2012 gikk sauene på beite på Fosshammer ei uke i starten av juni (25 vinterføra sau + ca. 37 lam). Frem til ca. 2006 gikk det også 6 ungdyr på arealet på nedsida av veien (i tre sesonger). Ungdyrene ødela og tråkka opp en god del, noe som delvis ble reparert ved å jevne til jorda. Tilstanden til dette arealet var forholdsvis bra i 2017, men mindre partier bærer fortsatt preg av tråkkskadene storfebeitingen medførte. For å kunne gjennomføre slåtten på en god måte i disse partiene er det derfor behov for ytterligere tiltak for å reparere skadene. Omtrent hvert år ryddes deler av kanten mot skogen for lauvoppslag. I fuktdragene ryddes det for oppslag av lauvkratt og høye planter annethvert år. Arbeidet utføres på tørr mark, slik at man unngår kjøreskader i enga.

FREMMEDE ARTER:

Det ble ikke observert fremmede arter i selve slåtteennga. Hansen (2012) registrerte et areal med balsampoppel (kalt trønder-osp i den første skjøtelsesplanen) like sørvest for tunet. Balsam-poppel står på den norske svartelista, og er en fremmed art som er klassifisert til å ha svært høyrisiko for det stedegne biologiske mangfoldet. Dette er opprinnelig en Nord-Amerikansk poppel-art (5-20 meter høy) som lenge har blitt dyrka som hageplante. I vått vær lukter både knopper og blad sterkt av balsam. Den har etablert seg i et gjengroende areal nedenfor tunet, hvor den nå sprer seg raskt både med frø og med utløpere.

KULTURMINNER:

Fosshammer har vært bebodd siden 1600 tallet, og består av et tradisjonelt firkant-tun. Det står ei smie på gården og ved skogkanten i nord er det små rydningsrøyser. Deler av bygningsmassen er nå i dårlig forfatning. Også tradisjonelskunnskapen knytta til bruken av slåttemarka og naturressursene er viktige å ta vare på for framtida. Gudmund Østerås har følgende uttrykk fra sin bestefar: «Så høg som tistelen blir om sommeren, så mye snø skal det bli til vinteren». Det ble også sagt at «når hvitveisen blomstrer er det nok mat for sauene på utmark». Hjertergras kalles lokalt for «bevende hjerte».

SKJØTSEL OG HENSYN

Skjøtsel med årlig og sen slått bør fortsette fremover slik det tradisjonelt har blitt gjort. Sent slåttetidspunkt i samsvar med den lokale slåttradisjonen er omkring 20. juli i Forradalen. Det er positivt med slik sein slått, fordi mange av plantene da rekker å sette frø. Bakketørring av høyet et par dager sørger for tilførsel av frø tilbake til enga. Etter slåtten rakes høyet sammen og kjøres bort. Kantsoner mot skogen bør holdes åpne ved jevnlig rydding av busker og trær, slik at man unngår for mye skygge inn i enga. Det bør stubbes lavt ved hogst slik at man kan slå så langt ut i kanten som mulig under slåttonna. Bekkeløpene må ryddes jevnlig for å unngå at de gror igjen med lauvkratt og for å holde næringskrevende arter i sjakk. Det skal ikke anvendes kunstgjødsel i området. I et avgrensa areal med balsampoppel (som har høyrisiko i henhold til Norsk svarteliste) skal det settes i gang tiltak for å redusere og fjerne bestanden på sikt.

Det er ikke lenger dyrehold på gården, men hvis det er praktisk mulig bør grindene inn til Fosshammer stå åpne slik at arealet kan beites noe av sau om høsten. Høstbeiting og gjerne så lenge utover høsten som mulig er positivt for artsmangfoldet i slåttemarka, fordi dette hindrer opphopningen av daudgras. Beiting fører også til litt opptråkking som er positivt med tanke på frøspiring. Litt tilførsel av husdyrgjødsel via beitingen er trolig også positivt med tanke på å holde mosedekket i sjakk. Med lengre vekstsesonger og god tilvekst etter slåtten, vil trolig beiteeffektene være svært viktige i åra framover.

DEL AV HELHETLIG LANDSKAP:

Lokaliteten er omkransa av skog og fulldyrka areal og ligger noe isolert til fra andre lignende lokaliteter. Totalt sett er det likevel flere artsrike slåttemarker i Forradalen.

VERDIBEGRUNNELSE:

Slåtteennga på Fosshammer er del av et gammelt kulturlandskap i Forradalen. Arealet er stort og har en artsrik vegetasjon med mange karakteristiske kulturmarksarter. Drifta av arealet har vært sammenhengende og slåttemarka er i god hevd. Den jevne slåttemarksstrukturen er intakt og arealet er ikke prega av gjødsling. Slike slåttemarker har blitt sjeldne og er nå en sterk truet (EN) naturtype (etter Norsk rødliste for naturtyper 2011). Slåttemark er en Utvalgt naturtype etter Naturmangfoldloven.

Etter Miljødirektoratet sine kriterier for verdifastsetting (Utkast til fakta-ark for slåttemark, Miljødirektoratet 2014), får slåttemarka følgende verddivurdering: høy vekt for arealstørrelse, høy vekt for artsmangfold (mer enn 20 arter i fattig eng), høy vekt for tilstand (god hevd), høy vekt for påvirkning (i aktiv bruk med sen slått), middels vekt for landskapsøkologi (< 1 km fra nærmeste verdifulle kulturmark).

Slåttemarka på Fosshammer har verdi A (svært viktig). Verdisettinga endres ikke i forhold til verdisettinga i 2012.

SKJØTSELSPLAN

DATO skjøtseleksplan: 10.01. 2018	UTFORMET AV: BOLETTE BELE	FIRMA: NIBIO		
UTM 32W, 616203, 7043061	Gnr/bnr. 309/4	AREAL (nåværende): Ca. 34 dekar	AREAL etter evt.restaurering: Ca.35,1 dekar	Del av verneområde? Nei
Kontakt med grunneier/bruker (ev /informant). Før opp tidsperioder, ev datoer. Navn: Astrid og Gudmund Østerås, Sindre Østerås, Ole Tommy Østerås			Type kontakt (befaring, tlf, e-post med mer) I 2017: møte 4 januar, feltbefaring 19 juli, møte 18 desember, telefonkontakt, gjennomlesing og tilbakemelding på utkast. I 2018: møte 8. januar.	

Hovedmål for lokaliteten

Arealet skal fortsatt holdes i hevd som ei tradisjonell slåttemark, slik at den jevne strukturen og det karakteristiske artsmangfoldet opprettholdes.

Konkrete delmål:

Kantsonene må gjenåpnes og holdes åpne slik at man unngår skyggeeffekter inn i enga.

Bekkeløpene må slås og ryddes annethvert år for å hindre gjengroing og oppslag av næringskrevende arter.

Gjengrodd areal som tidligere ble slått åpnes opp og klargjøres for slått.

Tilstandsmål arter:

Forekomsten av kulturmarksarter skal opprettholdes i slåttemarka.

Mål for bekjempelse av problemarter/gjengroing:

Innslaget av busker og trær som vokser inn og henger over enga i kantsonene skal reduseres.

Innslaget av skogsarter i kantsonene skal reduseres ved at kantsonene på sikt innlemmes i den årlige slått.

Oppslag av busker, trær, samt oppslaget av næringskrevende arter i bekkeløpene skal reduseres.

Balsam-poppel sørvest for tunet skal reduseres og på sikt fjernes helt for å hindre videre spredning.

Spesifikke mål for delområde(r):

Figur 4 viser avgrensinga og plasseringa av de ulike delområdene.

Bekkesigene både på oversida og nedsida av veien bør ryddes annethvert år framover. Dette for å hindre oppslag av lauvkratt/trær og sterkere dominans av næringskrevende arter i sigene.

Kantsonene må ryddes jevnlig og holdes åpne slik at busker og trær ikke kaster skygge innover i enga. Sørg for å åpne tilstrekkelig opp slik at det kommer godt med lys inn i enga. I overgangssonen mot skogen vil oppkvisting av store tre også gi bedre lysinnstråling. I de kantene der det allerede er hogd ut er det nå behov for etter-rydding av massive lauvkrattoppslag. Det er også behov for å kutte stubbene lavere slik at man kan komme til med slåmaskina. Det må anvendes rydde-sag inntil arealet er klargjort for ordinær og årlig slått.

Tett mosedekke, fjernes i to mindre areal øverst ved bekkeløpet (ovenfor Smia). Når arealet er så lite kan man anvende jordfreser, rive eller anna egna redskap for å bli kvitt mosedekket. Etter at mosen er fjerna må man så i med høyoppsop fra enga så raskt som mulig.

Balsam-poppel, vokser i delområde D. Den skal reduseres i løpet av 2018 og på sikt fjernes helt. Siden den sprer seg sterkt med rotskudd anbefales det å ring-barke den tidlig om våren slik at rotsystemet utarmes. Etter to vintre bør trærne hogges ned og brennes. Riv opp småplanter der dette er mulig, og gå over området både vår og høst for å sjekke om det har kommet opp nye planter. Ikke kast småplanter som avfall i skogen, men brenn dem for å unngå ytterligere spredning. Tiltaket må fortsette så lenge det er behov for det. Transport av kvistavfall må skje på tørr mark for å hindre kjøreskader.

Hogst og rydding delområde B. Dette arealet er en del av den opprinnelige slåttemarka, og bør på sikt ryddes og klargjøres for slått igjen. Sørg for å kutte stubbene helt ned slik at man på sikt kan kjøre over med slåmaskina. Hogsten bør skje på tørr mark for å unngå kjøreskader, og kvistavfallet bør brennes utenfor området eller legges i skogen. Lauvkratt tas med rydde-sag i flere omganger hvis det blir nødvendig, og steiner og andre ujevnheter må fjernes. Når arealet er restaurert, kan det inkluderes i den ordinære årlige slåtten.

(Delområdene A og C åpnes ikke opp innenfor femårsperioden 2018-22, men vurderes igjen ved neste revidering av planen).

AKTUELLE TILTAK:	Prioritering (år)	Ant daa og kostnad/daa	Kontroll: (Dato)
<p>Generelle tiltak:</p> <p>Årlig slått i henhold til tradisjonen (bruk av tohjuls slåmaskin, slått omkring 20 juli).</p> <p>Graset tørkes på bakken et par dager og berges til høy hvis dette er mulig.</p> <p>Hvis graset må kjøres bort, legges det i skogen slik at det ikke gir avrenning inn i slåttemarka.</p> <p>Hvis praktisk mulig, holdes grinda oppe for mer tilfeldig beiting av sauer etter slåtten.</p>	<p>Årlig tiltak</p> <p>(2018-2022)</p>	<p>34 da (1600 kr/da)</p>	
<p>Aktuelle årlige skjøtselstiltak, utover de generelle:</p> <p>Rydde bekkefarene ovenfor og nedenfor veien, annethvert år (total areal: 1,1 da)</p> <p>Kratt/trær og høyvokste planter langs bekkefarene ryddes, planteavfallet kjøres bort</p>	<p>2018</p> <p>2019</p> <p>2020</p> <p>2021</p> <p>2022</p>	<p>7 t</p> <p>10 t</p> <p>7 t</p> <p>10 t</p> <p>7 t</p>	
<p>Aktuelle restaureringstiltak, utover de generelle:</p> <p>Fjerne balsam-poppel (total areal: 0,6 da):</p> <p>Ringbarking av balsam-poppel, oppriving av småplanter, brenning av alt planteavfallet (delområde D på kartet)</p> <p>Fortsette med ringbarking av balsampoppel, oppriving av nye småplanter, brenning av alt planteavfallet (delområde D på kartet). Trærne hogges ut når de er opptørka, men la de først stå to vintre etter at de har blitt ringbarka.</p>	<p>2018</p> <p>2019</p> <p>2020</p> <p>2021</p> <p>2022</p>	<p>30 t</p> <p>30 t</p> <p>30 t</p> <p>30 t</p> <p>30 t</p>	
<p>Rydde og holde kantsoner åpne (total areal: 1,7 da)</p> <p>Rydde og holde kantsoner åpne slik at trær og busker ikke gir unødvendig skygge inn i enga. I areal som allerede er hogd ut må det etter-ryddes jevnlig til arealene kan slås. Kutt stubber lavt der dette er nødvendig for at det kan slås senere. For å unngå sterkt oppslag fra renninger bør gråor ringbarkes før hogst. Alle store trær</p>	<p>2018</p> <p>2019</p>	<p>30 t</p> <p>30 t</p>	

<p>bør ikke hogges ut samtidig, men noen av dem kan kvistes opp for å slippe mer lys til. Arbeidet med rydding i kantene må foregå årlig.</p>	2020	30 t	
	2021	30 t	
	2022	30 t	
<p>Reparere og jevne til tråkkskader (total areal: 0,5 da)</p> <p>Tråkkskadene som ble påført arealet på grunn av den tidligere storfebeitingen jevnes til og repareres ved bruk av en liten gravemaskin. Det rakes og jevnes til slik at kantene ikke er til hinder for slåtteutstyret senere. Arbeidet gjennomføres på våren og på tørr mark slik at man ikke påfører kjøreskader. Under slåtttonna legges det høy til tørking i disse partiene slik at man sikrer god frøtilgang og gjenvekst.</p>			
<p>Tiltak mot mose (total areal: 0,2 da)</p> <p>Fjerne tett mosedekke og så inn høyoppsop i et lite areal øverst ved bekkeløpet i vest (ovenfor smia). Jordfreser / jernriver kan anvendes til å bli kvitt mosedekket før man sår inn på nytt</p>			
<p>Hogge og rydde gjengrodd areal, delområde B (areal: 1,1 da)</p> <p>Hogge ut og gjenåpne gjengrodd areal, delområde B (i vest)</p>			
<p>Etter-rydding, fjerning av stubber og klargjøring til slått, delområde B (i vest)</p>			
	2018	5 t	
	2019	4 t	
	2020	60 t	
	2021	25 t	
	2022	25 t	

UTSTYRSBEHOV:

To-hjuls slåmaskin, venderive, motorsag, ryddesag, traktor for transport i svært bratte bakker, på sikt ei lita firkantpresse med tanke på berging av fôret.

OPPFØLGING:

Aktuelle restaureringstiltak som ble anbefalt i skjøtselsplanen fra 2012 (Hansen) er angitt nedenfor. Status for arbeidet per 2017 er angitt i for hvert delområde. Se Figur 5 for hvor de ulike delområdene er plassert.

- Fjerning av kratt på delområde 1 (ca. 175 m²) - bekkefaret helt opp til smia ble rydda i 2017
- Fjerning av slåttmateriale på delområde 2 (ca. 80 m²) - dette er gjennomført per 2017
- Høydekking for frøspredning på delområde 3 (880 m²), evt høyoppsop - arealet ble isådd med høyfrø i 2014, per 2017 er arealet godt reetablert og det er ikke behov for ytterligere tiltak.
- Fjerning av trær og busker på delområde 4 (ca. 600 m²) - restaurering ikke gjennomført per 2017
- Fjerning av kratt på delområde 5 (ca. 80 m²) - det er fremdeles behov for rydding per 2017
- Høydekking for frøspredning på delområde 6 (70 m²), evt høyoppsop – tiltaket er ikke gjennomført per 2017
- Fjerning av trær og busker på delområde 7 (ca. 140 m²) - her er det hogd ut 3 grantrær, per 2017 står det igjen stubber slik at arealet ennå ikke kan slås.

- Fjerning av trær og busker på delområde 8 (ca. 80 m2) - en del er rydda, stubber står igjen og arealet er ikke klart til slått
- Fjerning av kratt på delområde 9 (ca. 120 m2) - en del er rydda her, men sterkt oppslag av lauvkratt som krever oppfølging
- Fjerning av kratt på delområde 10 (ca. 100 m2) - arealet rydda per 2017
- Fjerning av kratt på delområde 11 (ca. 480 m2) - arealet er rydda og åpnet opp igjen per 2017
- Fjerning av trær og busker på delområde 12 (ca. 200 m2) - trønder- osp i dette arealet er ikke fjerna per 2017

Tilskudd søkt år:		Søkt til:	
Tilskudd tildelt år:		Tildelt fra:	

Skjøtselsavtale parter:

ANSVAR: ASTRID OG GUDMUND ØSTERÅS

Person(-er) som har ansvar for iverksettelse av skjøtselsplanen.

3 Kilder

Artsdatabanken, Norsk svarteliste, balsampoppel.

<http://databank.artsdatabanken.no/FremmedArt2012/N62594>

Bele, B. & Svalheim, E. 2017. Beitetradisjoner i slåttemarkene – med eksempler fra Telemark og Møre og Romsdal. NIBIO POP 3(10), 4s.

Bratli, H., Halvorsen, R. Bryn, A., Arnesen, G., Bendiksen, E., Jordal, J.B., Svalheim, E., Vandvik, V., Velle, L.G., Øien, D.-I. & Arrestad, P.A. 2017. Dokumentasjon av NiN versjon 2.1 tilrettelagt for praktisk naturtypekartlegging i målsetokk 1:5000. Natur i Norge, Artikkel 8 (versjon 2.1.2. Arstdatabanken, Trondheim. |

Fremstad, E. 1997. Vegetasjonstyper i Norge. – NINA Temahefte 12. 1-279.

Hansen, U. 2012. Skjøtselsplan for Fosshammer, slåttemark i Stjørdal kommune, Nord-Trøndelag fylke. Miljøfaglig Utredning notat 2012:35.

Lid, J. & Lid, D. 2005. Norsk Flora, 7 utgåve ved Reidar Elven, 1230 s.

Lindgaard, A. og Henriksen, S. (red) 2011. Norsk rødliste for naturtyper 2011. Artsdatabanken, Trondheim.

Norges Geologiske Undersøkelse, NGU. Berggrunnskart, wms-tjeneste:

<https://kartkatalog.geonorge.no/metadata/norges-geologiske-undersokelse/berggrunnwms/3a3eda68-f6ae-4a44-a934-c91a1e8fb562>

Norges Geologiske Undersøkelse, NGU. Løsmassekart, wms-tjeneste:

<https://kartkatalog.geonorge.no/metadata/norges-geologiske-undersokelse/losmasser-wms/aa780848-5de8-4562-8f35-3d5c80ea8b48>

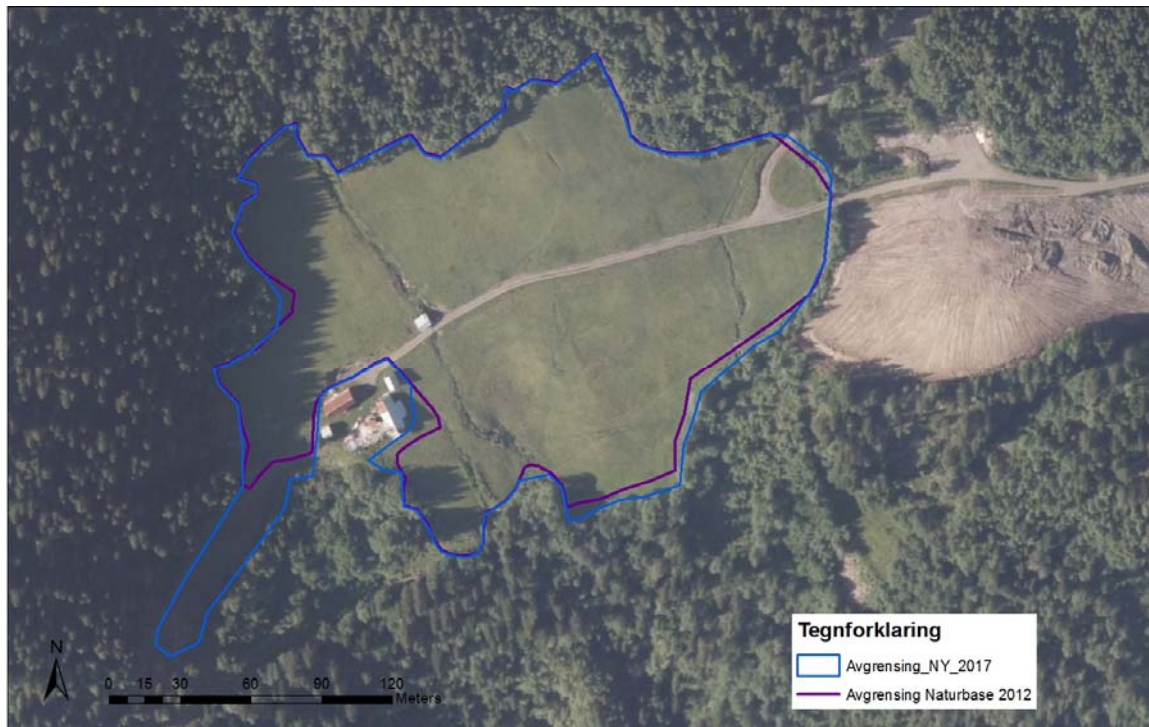
Rønning, G. & Bratli, H. 2004. Biologisk mangfold i Stjørdal kommune. NIJOS rapport 09/04: 98 s.

Svalheim, E. & Bele, B. 2017. Slåttetradisjoner – med eksempler fra Telemark og Møre og Romsdal. NIBIO POP 3(9), 4 s.

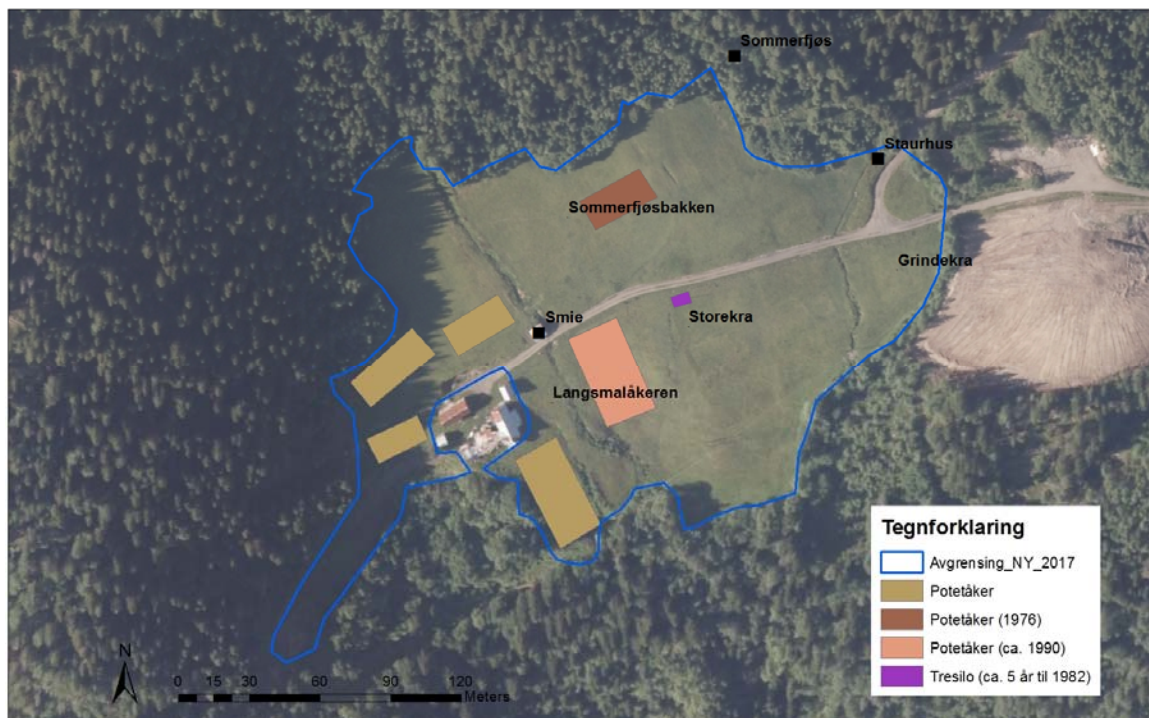
Stjørdal, Skatval, Hegra og Meråker Herad 1954. Stjørdalsboka: Gards og slektshistorie. Band 2. Hegra Herred.

Wanvik, M. 2012. Kartskisse, notat fra møte med Astrid og Gudmund Østerås den 11.09.2012

Ortofoto/kart

Figur 1. Avgrensingen av slåttemarka på Fosshammer slik den er registrert i Naturbase i desember 2017 (med lilla strek), og foreslått utvida avgrensning i henhold til revidert skjøtselsplan (Bele 2017), avmerka med blå strek. Kartgrunnlag: Norge Digitalt, Naturbase.

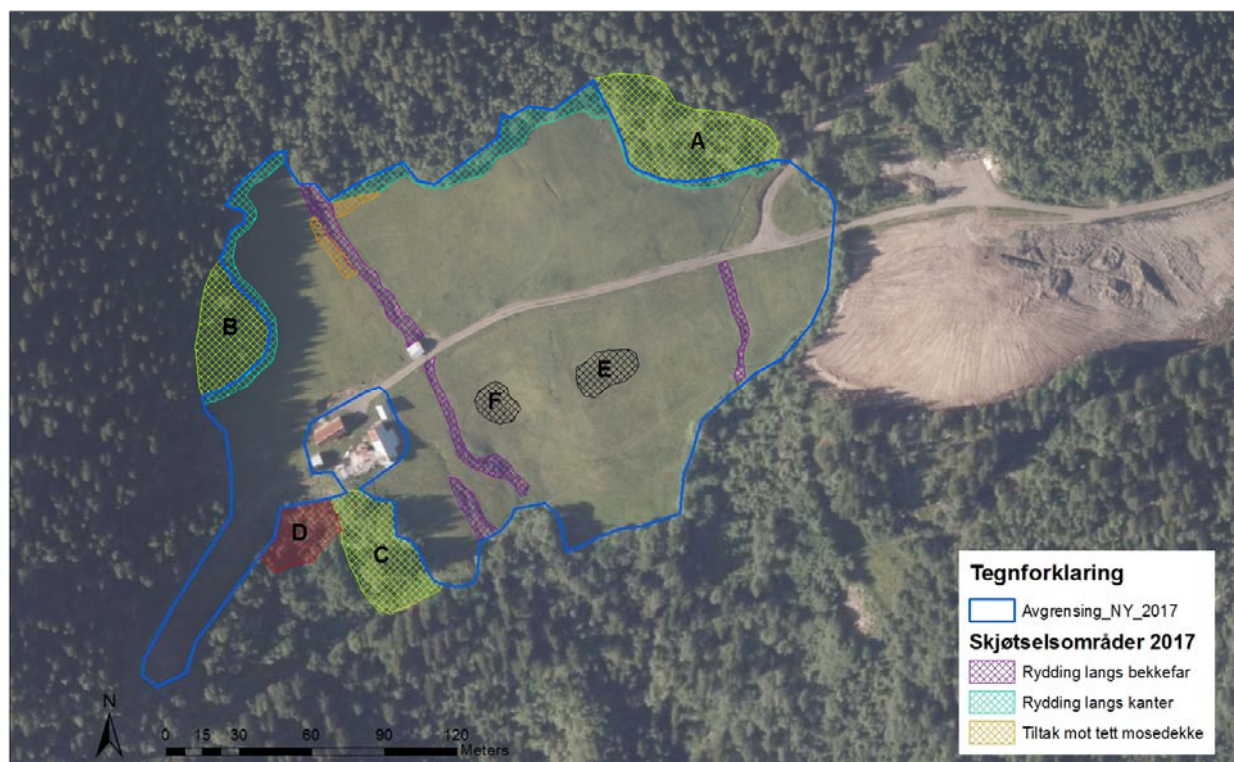

Figur 2. Navn for de ulike engstykkene på Fosshammer og plasseringen av potetåkrer så langt man kan huske dem tilbake i tid. Kartet er basert på informasjon fra Astrid og Gudmund Østerås i 2017, og notat/kartskisse av Mette Wanvik (2012). Kartgrunnlag: Norge Digitalt.

Figur 3. Arealer langs bekkefarene og kantene må holdes åpne ved jevnlig rydding. Det samme gjelder kantsoner mot skogen. I mindre parti er det nødvendig med tiltak mot tett mosedekke. Kartgrunnlag: Norge Digitalt.

Figur 4. I det røde arealet (område D) må det settes i gang tiltak for å fjerne balsampoppel. I skraverte areal midt ute på slåttemarka (område E og F) må tråkkskader etter storfe jevnes til og repareres. På sikt kan de grønne arealene (områdene A, B og C) hogges ut og gjenåpnes med tanke på å innlemme dem i slåttemarka. Kartgrunnlag: Norge Digitalt.

Figur 5. Kart fra skjøtelsesplanen fra 2012, som viser hvilke arealer det var foreslått tiltak i da. Kilde: Hansen 2012.

Bilder

Figur 6. Slåttonn med nytt utstyr på Fosshammer, Juli 2016. Foto: B. Bele/NIBIO.

Figur 7. Den nye slåmaskina er tilpassa bratt terreng og gjør slåttonna mer effektiv. Foto: B. Bele/NIBIO.

Figur 8. Den gamle slåmaskina som har vært i bruk siden 1972. Foto: B. Bele/NIBIO.

Figur 9. Slåttonna er i gang på Fosshammer, Juli 2016. Foto: B. Bele/NIBIO.

Figur 10. Arealet på oversida av veien er nylig slått, sett fra smia i juli 2016. Foto: B. Bele/NIBIO.

Figur 11. Tilstanden til arealet som ble restaurert etter bygging av skogsvei. Bildet til venstre viser tilstanden i 2017, der det er god etablering etter isåing av høyfrø. Foto: B. Bele/NIBIO. Bildet til høyre viser hvordan tilstanden var i 2012. Foto: U. Hansen/Miljøfaglig Utredning.

Figur 12. Slåttemarka på Fosshammer har en rekke karakteristiske plantearter, som er typisk for slike gamle kulturmarker. Den jevne fordelinga av plantene er typisk for slåttemarkene. Bildet er tatt i juli 2017.

Foto: B.Bele / NIBIO.

Figur 13. Langs kanten hvor det har blitt rydda, er oppslaget av lauvkritt etterpå massivt. Foto: B. Bele/NIBIO.

Figur 14. Langs bekkeløpene er det behov for jevnlig rydding av busker, kratt og høyvokste planter og bregner.
Foto: B. Bele/NIBIO.

Figur 15. Gjengrodd del av slåttemarka hvor det er nødvendig med hogst og klargjøring til å ta opp igjen slåtten. Foto: B. Bele/NIBIO.

Vedlegg 1. Artsliste

Artslisten følger i hovedsak artslisten til Hansen i 2012 (* angir artsobservasjoner fra et feltkurs i 2007 gjennomført av Bioforsk). Tillegg i artslisten etter feltbefaringene i 2017 er angitt med årstall i parentes.

aurikkelsveve (2017)	gran	nyseryllik*
beitesveve (2017)	grasstjerneblom	prestekrage
bjønnskjegg	grov nattfiol	prikkperikum*
bjørk	gråor	rose (busk, bekkefar 2017)
bleikstarr	gulaks	ryllik
blåbær	gulflatbelg	rødkløver
blåklukke	gullris*	rødknapp
blåknapp	harerug	rødsvingel
breiull	harestarr	røsslyng
bringebær (bekkefar)	hegg	selje
bråtestarr*	hengeaks*	skjermesveve (2017)
dvergjamne*	hestehov*	skogburne (bekkefar, 2017)
engfiol	hjerTEGRAS (bevende hjerte)	skogmarihand (2017)
engfrytle	hundekjeks (bekkefar, 2017)	skogstjerneblom
enghumleblom	hvitbladtistel	skogstorkenebb
engkvein	hvitmaure	skogsvinerot (bekkefar, 2017)
engrapp*	hårstarr*	slirestarr
engsoleie	hårsveve	slåtestarr*
engstarr	jonsokkoll	smalkjempe
engsyre*	karve	smyle*
finnskjegg	kattefot	småengkall
firkantperikum	knegras*	småmarimjelle
fjellfrøstjerne	kornstarr*	småsyre*
fjellpesterot	kransmynte*	snauveronika
flekkmarihand	legeveronika	stormaure (2017)
forglemmeiei	liljekonvall	stornesle
fuglevikke*	loppestarr*	stortveblad
geitrams (i bekkefar, 2017)	løvetann*	svæve*
geitsvingel*	marikåpe sp.	sølvbunke*
gjerdevikke	markjordbær*	teiebær
glattmarikåpe	mjørdurt (bekkefar)	tepperot

tettegras

timotei (2017)

tveskjeggveronika

tyttebær*

vanlig arve*

vill-lin*

vårpengeurt

åkersnelle (2017)

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) ble opprettet 1. juli 2015 som en fusjon av Bioforsk, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) og Norsk institutt for skog og landskap.

Bioøkonomi baserer seg på utnyttelse og forvaltning av biologiske ressurser fra jord og hav, fremfor en fossil økonomi som er basert på kull, olje og gass. NIBIO skal være nasjonalt ledende for utvikling av kunnskap om bioøkonomi.

Gjennom forskning og kunnskapsproduksjon skal instituttet bidra til matsikkerhet, bærekraftig ressursforvaltning, innovasjon og verdiskaping innenfor verdikjedene for mat, skog og andre biobaserte næringer. Instituttet skal levere forskning, forvaltningsstøtte og kunnskap til anvendelse i nasjonal beredskap, forvaltning, næringsliv og samfunnet for øvrig.

NIBIO er eid av Landbruks- og matdepartementet som et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter og eget styre. Hovedkontoret er på Ås. Instituttet har flere regionale enheter og et avdelingskontor i Oslo.